
PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu
historiju

Broj 42, godina XXI
novembar, 2016.
[str. 193-196]

© Monos 2016

Jelena Mrgić: Zemlja i ljudi. Iz istorije životne sredine zapadnog Balkana

Equilibrium, Beograd 2013, 158.

Enes Dedić, MA

Istražujući problematiku nastanka i razvoja gradskih naselja, sa posebnim akcentom na sustav mreža urbanih sredina šireg regiona zapadnog Balkana, Jelena Mrgić je posvećivala pažnju konstantama kao uzročnicima nastanka i razvoja gradova. Kao vrstan poznavalac medijske istorijske geografije spomenutog područja, profesorica Mrgić se ovaj put upustila u istraživanje životne sredine, odnosno prostora u kojem je čovjek krojio puteve ljudske civilizacije. Fenomen istraživanja životne sredine odavno je pokupio simpatije u evropskom i svjetskom društvu, nastojeći demonstrirati razvojne obrasce zagađenja i borbe za očuvanje planete Zemlje u minulim vremenima, te stvoriti putokaze za djelovanja u budućnosti. Pred nama se nalazi, za naše okvire, neobična knjiga o prošlosti životne sredine našeg podneblja, rekli bismo prijatno osvježenje novijeg historiografskog korpusa, skretanje sa konkretnih tema političko-društvene svakodnevnice na procese uzrokovane upravo političko-društvenim gibanjima. U suštini radi se o cijeni razvoja ljuske civilizacije, njeno postojanje u okvirima u kojima je mi poznajemo odrazilo se i na kvalitet našeg okruženja. Široki tematski okvir, poput ovog, podrazumijevaju manire vrsnog erudite, sposobnost preskakanja iz jedne u drugu povijesnu epohu, naučno krstarenje vremenom i prostorom u potrazi za sitnim i parcijalnim podacima o odnosu srednjovjekovnog i novovjekovnog čovjeka prema svome okruženju. Poznato je da su procesi dugog trajanja najzahtjevniji i najkompleksniji zalogaji za historičara. U skladu sa promjena-

ma na društvenopolitičkoj pozornici, smjenjuju se i obrasci razmišljanja i percipiranja određenog segmenta čovjekova života, što dodatno otežava uživljavanje naučnika u okvir postavljenog zadatka. Zasiurno smo u kontekstu proučavanja prošlosti životne sredine na zapadnom Balkanu pred, koliko to god zvučalo paradoksalno, "novom historijom". Hvatanje za rep evropske historiografije će ponovno biti mukotrpan posao, međutim ne treba se previše zamarati poređenjima, komparativni uzorak je ionako relativan pojam. Svaka povijesna epoha, svaki historijski segment je ulazak u historiografske jedinice dugovao jednom ili više pionira u toj oblasti. Zapadni Balkan je ispunio prvi kriterij.

Publikacija simbolično nazvana "Zemlja i ljudi" demonstrira spregu i nerazdvojenost čovjeka od matične planete, iskazuje uvjetovanost čovječanstva za ovom životnom sredinom i nemogućnost opstanka bez nje. Zemlja i čovjek su u izravno neraskidivoj vezi, rekli bismo kao i neodvojivost prostora od vremena. Objelodanjujući ovu knjigu, autorica Jelena Mrgić predstavila je široj čitalačkoj publici svoja višegodišnja istraživanja, s čime je pružen višestruki doprinos historiografiji ovog podneblja. Problematika životne sredine u ovoj je publikaciji rastočena kroz sedam poglavlja, između kojih je dijagnosticirana uzajamna veza, sedam karika koje formiraju prirodni lanac sklada i uravnoteženosti. Odstupanjem od klasičnih historiografskih poglavlja, usitnjenih i isparcelisanih na kratke suhoparne međe životnog vijeka najistaknutijih pripadnika "plave krvi", ovakva forma profesionalnom povjesničaru osvježava nužno potrebnu svakodnevnu dozu kreativnosti.

Kroz prvi dio knjige, *Savremena ekološka kriza kao podsticaj istraživačima* (8-21), autorica nastoji skrenuti pažnju na nekoliko segmenata. Kroz kratku prezentaciju potencijalnih tihih ubica naše civilizacije koju je, paradoksalno ili po sindromu proizvođača svoje vlastite pogibije, upravo proizvela ljudska civilizacija, primjereno je

održana moralna lekcija modernom čovjeku i njegovim nesavjesnim navikama. Skrećući pažnju na medije, kao najmoćnije sredstvo formiranja javnog mnjenja, autorica naglašava nesrazmjer u obavještavanju. Primjer za to je pojava cunamija iz 2004. godine kad su naslovnice svjetskih medija bile rezervisane za ove sadržaje, dok se istovremeno odvijao još porazniji proces, u prethodne tri decenije broj ljudi, izloženih katastrofalnim sušama popeo sa na 1,6 milijardi. Sasvim je jasno kako dugotrajni i spori procesi, nesenzacionalni za budžete medijskih giganata u svijetu okorjelih kapitalističkih tendencija ne zavrjeđuju uši i oči malog čovjeka, ma koliko oni razorni bili. Autorica na interesantan način posmatra razvojni luk neizlječivog sindroma "gladi za zemljom", koji je uočio još i Platon u Grčkoj. Iako sačuvani izvori to ne pokazuju, spomenuta glad za teritorijem je postojala od prvih čovjekovih koraka na Zemlji. Sasvim na drugom kraju lanca leži činjenica kako je čovjek nakon sticanja prostranstava postupao sa njima. I dok se vrhuška zemaljskog lanca ishrane u počecima zadovoljavala sa posjedovanjem "što većeg udjela zemljine površine", današnji rat za resurse je uvjetovao nove parametre, pojavljuje se glad za posjedovanjem egzaktno preciziranog dijela Zemlje. Tu dolazi do izražaja razvojni pravac na liniji srednjovjekovna civilizacija-moderni period, rudnici su ustuknuli pred naftnim poljima.

Nastanak modernih grana historije produkt je višestoljetnog uzajamnog djelovanja historije i drugih nauka. U poglavlju *Istorijska geografija i ekološka istorija* (22-31), autorica je tražeći korijenje i uzrok nastanka *enviromental history*, prezentirala razvojnu liniju evropske historiografije i historijske geografije, počevši od antropogeografskih škola, preko američke kulturne historijske geografije, značajnih ekoloških pokreta šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća, do današnjih istaknutih historijskih geografa bizantologije i osmanistike.

Poglavlje *Priroda u istorijskom kontekstu* (33-41) predstavlja simbiozu prirodnih elemenata u svakodnevnom životu ljudske vrste određene epohe. Nadasve se ističe srednjovjekovno doba, period u kojem se čovjek još uvijek nije otrgnuo straha od prirodnih sila, vrijeme u kojem je religijski ambijent dodatno otežavao ljudske ambicije. Autorica u tom smjeru očima sudionika tog vremena definiše jasnu distinkciju između poznatog i nepoznatog, sigurnog i nesigurnog svijeta. Srednjovjekovni životni prostor završavao je sa granicom krajnjeg zaseoka, svaki prelaz preko ruba značio je zakoraćanje u neistraženo prostranstvo, kao po nekom pravilu, prožeto mitološkim konstrukcijama. Iz čovjekova straha za vlastitom sigurnošću i pojedini geografski predjeli su baštinili toponime poput "crni vrh" ili "crna gora", zasigurno se radi o predjelima koji onovremenom čovjeku nisu ulijevali povjerenje, nešto je u njima moralo biti monotono i zastrašujuće da ih tako nazove. Priroda se u kontekstu svakodnevnice javlja i kao hronološka odrednica, pogotovo u slučaju seljaka koji je ovisio od rada na zemlji i od stočarstva za koje je potpuno ovisio od prirode.

Najorginalniji doprinos sagledavanju čovjekova preoblikovanja njegova okruženja autorica u poglavlju *Prirodna sredina i krajolici* (42-48) posmatra kroz objektiv uticaja životnog ambijenta na psihološke predstave podanika spram vladara. Izgradnja autoriteta i ideologije vladajućeg sloja (sistema ili dinastije) kroz prizmu ucrtavanja pečata na prirodno okruženje, prati se od faraona i piramida, preko kraljeva i zadužbina, do novodobnog socijalističko-fašističkog obilježja. Dio knjige, naslovljen *Klima-prijatelj ili neprijatelj?* (49-64) ponajviše dovodi u istu ravan brojne konstante, poput životne svakodnevnice, prirodnih (klimatskih) promjena i dugotrajnih promjenjivih procesa, međutim posebnu draž u ovom kutku historičari će pronaći u sravnjavanju izvornih podataka sa prirodnim promjenama. U skladu s rečen-

im, Jelena Mrgić posmatra osmanske podatke iz XVI. stoljeća kada se učestalo zaleđuju riječni tokovi, što dovodi do nemogućnosti rada mlinova, pri čemu se automatski povećava cijena žitarica i ostalih proizvoda. Direktan pokazatelj uticaja klimatskih promjena na uobičajeni život, demonstriran je i kroz prizmu otežanog prijevoza zbog zaleđenih rijeka, pri čemu je kompletan asortiman poznatih životnih potrepština skuplji. Klimatske promjene su umnogome uslovljavale i migracije stanovništva. Podatak po kojem se za svakih pola stepena snižene prosječne temperature stočarsko stanovništvo spušta 150 metara nadmorske visine, jasno ilustriraju ovaj fenomen. Ovakve posljedice su se direktno odražavale na kvalitet života i ljudsku svakodnevnicu, te bi detaljnije raščlambe ovako postavljenog problema naše prošlosti ponudile zahvalne rezultate.

Nastojeći životnu okolinu prilagoditi sebi kako bi što ugodnije proveo svoj životni vijek, čovjek je krčio, širio i uobličavao svoju sredinu. Svojevrsnu miscelanelu historijata čovjekova okruženja i njegova odnosa spram okoline na dostupnim izvornim uzorcima zapadnog Balkana od XVI. do XIX. stoljeća, autorica je sublimirana u tematskom okviru *Tlo pod nogama i svijet oko nas-interakcije i procesi* (101). Oriještajući se prema sačuvanim izvornim pokazateljima, autorica ukazuje na promjene, nastale u stoljetnom rasponu u segmentima uzgoja žitarica kao jedne od aktivnosti u koju se vjerovalo da donosi opstanak ljudske vrste, korištenju rijeka za pravljenje mlinova i putne komunikacije i prijevoz roba. Zaseban kutak predstavlja problematika šuma, neplanskim terorom nad šumskim površinama u novije doba izmijenjen je ekosistem, ovaj problem na našem prostoru stupio je na velika vrata nakon prestanka osmanske vlasti. Autorica je pažnju posvetila i riječnim ekosistemima, promatrajući ih u simbiozi sa ljudskom svakodnevnicom, vremenom su rijeke postajale manje plovne, zbog izgradnje hidrocentrala i

prevelikog navodnjavanja okolnih površina, promjena riječnih tokova dovodi do smanjenja obradivih površina u okolini što utiče na ekonomsko-privredna gibanja.

U posljednjem poglavlju *Metabolizam gradova-snabdijevanje i opstajanje, otpad i zagađenje* (101-115), ova historičarka kao vrstan poznavalac prošlosti gradova nastoji pokazati kako su razvoj gradova i njihova svakodnevnica, pored geografsko-demografskih promjena, uticali i na povećanje zagađenja životne sredine. Životni tok gradskog bića, bilo da se radi o gradovima u ranijim epohama ili modernom dobu, neminovno je uvjetovao prilagođavanje okoline kroz prizmu snabdijevanja grada, okolina postaje faktor koji drži u rukama niti gradske opstojnosti. Velika apsorpcija raznih životnih namirnica i materijala dovela je do višestoljetnog problema otpadnih voda, odlaganja smeća i ostalih štetnih materija, to je nusprodukt gradskog metabolizma, do danas težak problem za sve gradove.

Kroz prezentiranu publikaciju, Jelena Mrgić iz zapadnobalkanske perspektive povlači liniju kroz povijesnu lentu vremena, zalazeći ispod margina ustaljenih povijesnih okvira, obrađujući za ove prostore sasvim

novu i malo poznatu dimenziju ljudske prošlosti. Narodima zapadnog Balkana, duboko kontaminiranim genetskim imputacijama raznoraznim kvazinaučnim političkim, ratničkim i ideološkim konstrukcijama, Jelena Mrgić nudi drugu dimenziju iste te prošlosti, povijest komada planete Zemlje ispod podneblja zapadnog Balkana. Pristupi ove vrste nude univerzalno promatranje vremena, prošlosti i budućnosti sukobljene u sadašnjosti, te objavljuju uputstvo za upotrebu planete Zemlje. Dokazujući razvojnu liniju akceleracije gradskog života, autorica pokazuje pogoršanje hroničnog oboljenja životne sredine. Još jedna od zahvalnih strana ovog izdanja ogleđa se i u prezentaciji aktivnih projekata namijenjenih ozdravljenju i produženju roka naše životne sredine. Prirodni ambijent na koji stupi otisak ljudskog stopala zasigurno više nikada neće biti isti. Zasigurno je i to da prostor i vrijeme u kojem ne nalazimo gravure ljudskih otisaka i ne možemo nazvati historijom u egzaktnom kontekstu riječi. Ako bismo se zaigrali žargonom minulih stoljeća, osvrta na ovo veoma interesantno i poučno štivo sublimirali bismo riječima: "Velika je i strašna rabota čovjekova po ovoj našoj prirodni jedinjoj".